

CATEGORIE ȘI „DOCTRINĂ A CATEGORIILOR” ÎN „REALISMUL CRITIC” NEOKANTIAN

ALEXANDRU BOBOC

1. Cercetarea de față își propune să releve contribuția lui Oswald Külpe (1862–1915), reprezentant de seamă al „realismului critic” neokantian, în constituirea teoriei moderne a categoriilor. Cunoscut în mișcarea filosofică contemporană îndeosebi prin scrierea: *Die Realisierung*¹, Külpe a consacrat un studiu special „doctrinei categoriilor”², concepută ca parte a unei tratări sistematice menite „fundamentării științelor realului” (*Realwissenschaften*) și, implicit, a unei teorii a cunoașterii: „o cercetare, asupra admisibilității procesului general al realizării (*allgemeine Realisierung*), adică al simplei puneri (*Setzung*) de obiecte reale”, procedeu menit, prin determinarea (*Bestimmung*) acestora, să conteste „obiecțiile consciențialismului și ale idealismului obiectiv, care, cu conținuturi de conștiință și cu obiecte ideale, cred că pot să nege orice necesitate a cunoașterii empirice” și, în genere, „prețuirea teoretico-gnoseologică a gândirii ca funcție de bază în procesul realizării”³.

Autorul introduce (în vol. I) o anumită explicare (poate o definiție) a ceea ce înțelege prin „Realisierung”: „Vrem să numim procedeul (*Verfahren*) care survine în toate aceste științe (științele naturii – și științele spiritului – n.n.) ca să se recunoască, în experiență și pornind de la ea, ceva existent (*Seiendes*) sau care a fost (*Gewesen*), procesul de realizare (*Realisierung*) și obiectul, spre care ele se orientează, realul (*Reale*) sau realitatea (*Realität*). Uzul obișnuit al limbii leagă de expresia *realizare* (*Realisierung*) gândul unei produceri, al unei înfăptuiri și creații (realizarea unei intenții, a unei idei, a unui plan ș.a.). Firește, aici trebuie să facem abstracție de aceasta. Conceptul nostru de *realizare* este un mod de a cunoaște. El desemnează un procedeu de cercetare după care realul care este de cuprins (*das zu erfassende*) precede, nu este produs. Numai gândurile în care căutăm să îl prezentăm și să îl înțelegem sunt create sau constituite. În acest sens, vorbim de o realizare naturalist-științifică, psihologică, spiritual-științifică, metafizică, adică după domeniul

---

¹ O. Külpe, *Die Realisierung. Ein Beitrag zur Grundlegung der Realwissenschaften* (vol. I, 1912, vol. II, 1920, vol. 3, 1923).

² Idem, *Zur Kategorienlehre*, vorgetragen am 6. Februar 1915: Sitzungsberichte der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften Jahrgang 1915. 5. Abhandlung, München, 1915, 90 p.

³ Idem, *Die Realisierung... Erster Band*, Leipzig, S. Hirzel, 1912, p. 5. Se precizează că „cel din urmă volum”, consacrat teoriei categoriilor, își propune „să dezvolte formele particulare și criteriile de determinare a realităților” (*ibidem*).

în care se înfăptuiește cunoaștere de realități. Admisibilitatea și posibilitatea acesteia este problema noastră”⁴.

Cu aceasta, autorul prezintă și metoda de urmat în „realizarea” (*Realisierung*) în diferitele științe: „Aici se poate de îndată preciza și dubla formă a acesteia: *punerea* (*Setzung*), cuprinderea și acceptarea de *realități* (*von Realitäten*) și *determinarea* (*Bestimmung*), afirmarea ființei și caracteristicilor acestora. Prima se află atunci când numai se afirmă ființa (*Sein*) unui real, existența sa, cea de a doua, atunci când are loc exprimarea asupra naturii acesteia, asupra esenței sale. Acceptarea unui lucru în sine de către Kant, a cărui esență ne rămâne cu totul necunoscută, este un caz tipic de *realizare* (*Realisierung*) în sensul simplei puneri a unui real”⁵.

Dar „cum este posibilă o determinare a realului? Cu această întrebare este desemnată cea din urmă problemă a teoriei noastre a realizării. În ea se varsă toate celelalte. Căci științele realului (*Realwissenschaften*) nu rămân niciodată la simpla punere, ci se îndreaptă pretutindeni spre determinări, chiar dacă acestea sunt expuse provizoriu sau numai în formă generală. Teoria acestei realizări presupune: mai întâi o *apreciere teoretico-gnoseologică a gândirii* ca organul de care avem să ne servim la efectuarea acesteia (a realizării); în al doilea rând, o indicare a *temeiurilor* specifice, care fac posibilă o determinare a realului”⁶.

Pe acest fond (după ample dezvoltări) se ajunge la încheierea că „realismul constituie centrul de aur între conștientialism și idealismul obiectiv, și este de aceea și în stare de a recunoaște *relativa îndreptățire* a ambelor puncte de vedere”; „experiența și gândirea sunt ambele participante în *realizare*, dar obiectele reale nu sunt nici realități gândite nici gânduri reale. De aceea, ele se sustrag și dintr-o sferă și din cealaltă și constituie un al treilea imperiu, o lume proprie”⁷.

2. După aceste precizări, revenim la acea „lucrare pregătitoare” pentru volumul al treilea al scrierii *Die Realisierung*, care „trebuie să dovedească posibilitatea unei determinări de obiecte reale”, mai exact: „că gândirea științifică are capacitatea și îndreptățirea de a înțelege (*erfassen*) obiecte care au o existență independentă de ea... în traviul naturalist-științific particular suntem convinși de faptul că această existență nu se află în operațiile gândirii noastre, în subiectivitatea inevitabilă a cercetării noastre, noi nu putem să pătrundem în ceea ce-i inerent naturii”⁸.

De fapt, sorginta kantiană a acestui „realism” (numit „realism critic” în evaluările din epocă) este mărturisită și în acest context: „*Principala opoziție*

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ *Ibidem*, pp. 3–4.

⁶ *Ibidem*, pp. 5–6. Și aici precizarea: „Pentru problema realității nu este nicio deosebire mai importantă decât cea dintre *concepte* și *obiecte* ca clase de obiecte ale gândirii” (*ibidem*, p. 17).

⁷ *Ibidem*, pp. 253, 257.

⁸ O. Külpe, *Zur Kategorienlehre*, p. 3. Este de reținut o considerație finală (vol. 3, pp. 361–362): „Dacă Imm. Kant a numit interpretarea sa o *Critică a rațiunii pure*, noi nu vom vorbi, cumva ca Avenarius despre o *Critică a experienței pure*, ci despre o *Critică a rațiunii empirice*”.

împotriva pretenției cunoașterii real-științifice la o determinare a obiectelor reale a făcut-o valabilă numai idealismul transcendent, întrucât a zdruncinat premisa fundamentală a unei consistențe a realităților independente de cercetarea noastră și totodată accesibilă ei. După acest idealism transcendent, pot fi date chiar *lucruri* în sine, dar ele rămân închise cunoașterii noastre. Gândirea nu numai că influențează, ci și își creează obiectele sale. Ea este în știință la fel de productivă, ca și fantezia în artă sau voința în acțiune”⁹.

Și astfel se ajunge la tema locului și rolului categoriilor: „De această stare de conflict a interpretărilor vor fi afectate cel mai puternic *categoriile*, determinativele (*Bestimmtheiten*) cele mai generale ale tuturor obiectelor și conceptele acestor determinări. Dacă chimistul vorbește de o substanță cu proprietăți optice și electrice, sau istoricul despre acțiunea unei personalități istorice asupra mediului epocii sau un psiholog asupra interacțiunii dintre creier și suflet, atunci toți aceștia vizează, cu *substanță* acțiuni și interacțiuni, determinări care revin obiectelor tratate de ei. Teoreticianul idealist dimpotrivă, explică aceste determinări drept concepte de bază (*Grundbegriffe*) ale intelectului, funcții ale spiritului cunoscător, care trebuie să aibă o valabilitate empirică, căci fără ea în genere nicio experiență nu ar fi posibilă”¹⁰.

Cu aceasta se pregătește modul în care are loc definiția categoriilor și cum funcționează acestea în sistemul numitei „*Realisierung*”: „*Categoriile* sunt astfel forme ale gândirii, în care noi cuprindem datele percepției și prin care le prescriem o poziție determinată. În felul acesta, punctul de vedere al cercetării particulare realist-științifice este redus la o naivitate teoretico-gnoseologică care nu poate fi justificată”¹¹.

Ideea de bază este apoi formulată expres: „În cele ce urmează vrem să luăm atitudine față de această interpretare idealistă a categoriilor. Mai întâi o vom înțelege istoricește, anume vom căuta să evaluăm în amănunt raportarea filosofiei contemporane la problema categoriilor. După aceea – și acesta este nucleul travaliului de față – vom examina prin aceasta câteva dificultăți principiale, care nu pot să fie depășite”¹².

3. Punctul de vedere al autorului este pregătit de o largă (și avizată) incursiune în „istoria și tratarea actuală a doctrinei categoriilor”, începând, bineînțeles, cu Aristotel: „A exprima determinările supreme, ultime, cele mai generale ale obiectului, aceasta a constituit tema categoriilor la Aristotel. Calitatea, cantitatea și relația nu-i apar Stagiritului ca funcții de gândire sau ca concepte ale acestora, ci ca predicate care pot să fie adăugate unui fiindând (*Seienden*)... În orice caz este sigur că prima doctrină a categoriilor pe care noi o cunoaștem nu comportă în sine niciun fel de caracter idealist. Ființându-l însuși are o calitate și o cantitate și se află în relație la

⁹ O. Külpe, *Zur Kategorienlehre*, p. 4.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 5–6.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² *Ibidem*.

altele care ființează. Acest punct de vedere va fi în esență menținut și în cele ce urmează, dacă vrem să facem abstracție de obiecțiile sceptice împotriva posibilității unor determinări certe ale ființei”¹³.

Alta a fost interpretarea începând cu John Locke (pentru care categoriile devin idei, ba chiar idei compuse) și cu Berkeley, la care punctul de vedere psihologic trece în locul celui ontologic. Treptat „categoriile au pierdut cu totul raportarea la un fiind (*Seiendes*) în sine și au devenit simple date ale conștiinței, a căror formare putea fi înțeleasă ca aceea a unor părți constitutive elementare după legi psihologice”¹⁴.

Punctul de vedere al „idealismului transcendent” al lui Kant „poate fi desemnat ca o *sinteză* a înțelegerii obiective-aristotelice și a celei subiective-lockeene. Categoriile sunt considerate aici drept concepte originare (*Stammbegriffe*) ale intelectului cu o valabilitate obiectivă. Ele sunt a priori, independente de experiență, chiar de cea internă, și cu aceasta nu sunt nici Idei formate din senzație, nici concepte de obiecte și determinări ale acestora abstrase din experiență. Mai degrabă ele sunt funcții ale spiritului nostru cunoscător, care ajunge la prestația sa numai prin fenomenele sensibilității, dar furnizează totodată determinări necesare și universal-valabile datului intuitiv”¹⁵.

„În felul acesta categoriile sunt forme elementare și originare ale gândirii și ca atare nu pot să fie deduse niciodată din idei simple, din conținuturi intuitive ale simțului extern sau intern”¹⁶.

„Fiind condiții ale posibilității oricărei cunoașteri de experiență, categoriile au devenit totodată condițiile posibilității tuturor obiectelor de experiență, căci o cunoaștere de obiecte nu poate însemna altceva decât preluarea lor în formele cunoașterii, adică dependența lor de acestea... Idealismul transcendent a permis să se ia în seamă nu numai problema unei împărțiri complete și necesare a categoriilor, ci a provocat la o soluție a acestora. Ca determinările universale ale gândirii de

¹³ *Ibidem*, p. 6. „Acceptarea diferitelor categorii ca *αἰδθητα* și *νοητά*, așa cum a introdus-o Plotin, lasă să apară clar trăsătura de bază realistă a doctrinei antice a categoriilor. Ea a rămas dominantă și în Evul Mediu și la începuturile filosofiei moderne, deși ocazional, ca în cazul categoriei de relație, obiectivitatea a fost pusă la îndoială sau chiar contestată” (*ibidem*).

¹⁴ *Ibidem*, pp. 6–7. S-a uitat legătura „cu o lume obiectivă și o valabilitate obiectivă a categoriilor”; „categoriile, valabile până acum ca expresia adecvată a realității în forma sa cea mai generală și mai cuprinzătoare au fost astfel aduse la nivelul unor exemple de fapte psihologice”... (*ibidem*, p. 8).

¹⁵ *Ibidem*, p. 9. „Dacă numim mărul o substanță corporală, atunci acestei expresii i-a fost imprimat caracterul obiectual corespunzător abia prin spontaneitatea gândirii pentru conținutul empiric. Astfel, Kant lasă științei reale numai prin capacitățile de cunoaștere să devină ceea ce apar în ele drept substanțe, care se află în relație una cu alta și sunt determinate cantitativ și calitativ” (*ibidem*).

¹⁶ *Ibidem*. Categoria *substanței*, de pildă, nu este „conceptul simplu de gen pentru substanțele particulare corporale sau spirituale, care ar putea să fie ordonate acestuia în ordinea aceluiași legi psihologice de formare... ci ea este o creație specifică a unei capacități superioare de cunoaștere. În aceasta este fundamentată aprioritatea sa, care nu împiedică nicicum valabilitatea ei pentru cunoaștere” (*ibidem*).

obiecte independente, categoriile nu au mai fost aservite unei ordini sistematice principiale și astfel cele 10 categorii aristoteliciene sunt de considerat mai degrabă o numărătoare decât o împărțire¹⁷.

„Teza idealistă” a fost dezvoltată în continuare și mai riguros: la Fichte, de pildă, categoriile rezultă „din activitatea originară a cunoașterii într-un progres dialectic necesar. La fel, Schelling consideră categoriile ca modalități de acțiune a inteligenței”¹⁸.

Este important apoi Hegel, „a cărui Logică poate fi numită o doctrină a categoriilor dezvoltată în mod dialectic”; dar el se orientează „împotriva înțelegerii determinărilor de gândire ca «forme»” și preconizează „că incompletitudinea considerării determinărilor de gândire ca «forme» este de întregit prin aceea că și conținutul este de integrat, căci conținutul nu este lipsit de formă, ci are forma în sine”¹⁹.

4. Urmează o amplă prezentare a „sistemelor categoriale ale filosofiei contemporane, mai întâi „continuarea transcendentalismului kantian într-un idealism obiectiv și absolut”, susținut de „școala de la Marburg”. După referiri la Cohen apoi la Driesch, Stumpf, Husserl, Trendelenburg, Sigwart, Windelband, Ed. von Hartmann ș.a. se oprește la cercetările lui Lask, care „realizează un pas important pentru școala filosofică de la Baden dincolo de apriorism”, punând în atenție importanța „materialului”: „Toate formele particulare își dobândesc specificitatea prin materialul pentru care trebuie să valoreze... multitudinea formelor logice nu este de conceput doar pur logic, căci ea arată un moment de netransparență, care ne trimite la forța care determină semnificația materialului alogic”²⁰.

Într-o altă modalitate se prezintă apriorismul în „doctrina categoriilor” (*Kategorienlehre*) prin interpretarea categoriilor „ca *postulate*, cu ajutorul cărora are loc apropierea de experiență sau în genere de obiectele cunoașterii. Această interpretare a fost pusă la bază îndeosebi de Volkelt și Cohn²¹. După cel dintâi, gândirea poate fi desemnată ca experiență a unor cerințe transobiective. Ea se raportează constant la ceea ce este neexperimentabil, și acesta poate deveni obiect al gândirii numai prin cuprinderea în formă (*Umformung*) a ceea ce este experimentabil. Ca urmare, trebuie să fie date *forme* și *principii* după care acea configurare se realizează și desemnează și semnifică nemijlocit raporturi trans-obiective. Aceste

¹⁷ *Ibidem*, p. 10. Și precizarea: „Completitudinea devenită clară a acelor concepte supreme de gen nu se bazează însă atât pe capacitatea lor de a aduce la forme ultime toate determinările obiectului, cât mai degrabă de a aduce la gândire prin ea relația determinată a tuturor obiectelor” (*ibidem*).

¹⁸ *Ibidem*, p. 12.

¹⁹ *Ibidem*, p. 13. „Ceea ce el ne spune despre procedeele său speculativ, rămâne în lumina slabă a abstracției” (*ibidem*).

²⁰ *Ibidem*, pp. 21, 22. Dar „dezvoltarea de către Lask a doctrinei categoriilor în forme pentru nesensibil, valabil și suprasensibil nu este completă. Și ea forțează spre o temă a idealismului, căci nu poate să ne explice diversitatea acestor domenii” (*ibidem*, p. 26).

²¹ *Ibidem*, p. 27. trimitere la: Joh. Volkelt, *Erfahrung und Denken*, 1886; J. Cohn, *Die Voraussetzungen und Ziele des Erkennens*, 1908.

forme și principii, care ne aduc direct la conștiință ceea ce-i inexperimentabil sunt categoriile”²².

Categoriile sunt astfel „forme imanente gândirii însăși, care nu pot fi indicate ca atare nicăieri în ceea ce-i experimentat nemijlocit. Experiența apare și la Volkelt ca un haos lipsit de legitate. Ea nu conține nicăieri unitate, ordine, ansamblare ș.a. Gândirea nu poate astfel să-și afle postulatele din experimentabil. Acesta din urmă poate fi excitație și pentru gândire, dar nu cauză sau sursă din care cunoașterea își dobândește funcțiunile de gândire. Apriorismul privește la Volkelt forma gândirii întrucât ea poate fi adusă la valabilitate ca un postulat al experienței și este aparent *conditio sine qua non* pentru configurarea de obiecte trans-subiective”²³.

În dezacord cu interpretarea categoriilor ca postulate (și la J. Cohn, care se află „pe terenul idealismului kantian”), autorul consideră „că pentru necesitatea și valabilitatea universală, în măsura în care ea există, este posibilă o înțelegere dacă categoriile sunt considerate în mod primar ca determinații ale obiectului. Există o apartenență faptică (așa cum ea, de exemplu, se prezintă în legile naturii), care nu decurge și nu se deduce din condițiile a priori de cunoaștere, și există o universalitate faptică (să ne gândim la «*Wesensschau*» a fenomenologilor), care nu-i înlesnită doar prin formele sau postulatele gândirii”²⁴.

Se ajunge la o concluzie care privește meritele și neajunsurile interpretărilor teoretico-gnoseologice și metafizice: în confruntarea acestora „categoriile sunt luate ca efective numai atunci când nu sunt privite nici ca determinări ale obiectelor ideale, ca în școala de la Marburg, nici ca determinări ideale ale obiectelor reale empiric, ca la Kant, nici ca determinări trăite ale obiectelor reale în conștiință, ca la Driesch, și nici ca postulate apriorice sau ca funcțiuni inconștiente ale unei rațiuni absolute, ci apar ca determinările cele mai generale ale obiectelor de orice fel. Astfel sub un obiect poate fi înțeles orice gândit, orice conștient, orice vizat. Căci e neîndoielnic conceptibil faptul că pot fi date categorii pentru obiecte logice, semasiologice și obiective și sub cele ultime numite pentru obiecte reale conștiente, ideale și reale”²⁵.

5. După precizări care motivează „o respingere a apriorismului kantian” și subliniază deosebirea „dintre concepte care formulează simple cerințe ale gândirii și concepte care trimit la obiecte și determinări ale obiectului”, intervine o *idee de bază*: „Determinările obiectelor ideal-științifice nu sunt concepte de experiență pur

²² O. Külpe, *Die Kategorienlehre*, p. 27.

²³ *Ibidem*, p. 28. Dar „un apriorism al postulatelor este de neacceptat”; „și față de această doctrină a categoriilor, noi trebuie să ne raportăm prin respingere, întrucât ea dă gândirii prea mult și obiectelor care nu depind de ea prea puțin” (*ibidem*).

²⁴ *Ibidem*, p. 31. Se face trimitere la: O. Külpe, *Imm. Kant*, 1906; A. Brunswig, *Das Grundproblem Kants*, 1914.

²⁵ *Ibidem*, p. 32. Urmează evaluarea teoriilor lui Rehmke, Royce și Wundt (*System der Philosophie*, I) cu precizarea că „este falsă, după Wundt, afirmația că conceptul intelectual cel mai general ar fi conținut în și pentru sine deja în conceptul particular de experiență sau că conceptele generale ar fi condiții preliminare ale conceptelor de experiență corespunzătoare” (*ibidem*, p. 34).

și simplu, oricum nu în același sens precum culoare și ton sau animal și plantă, iar conceptele de bază semasiologice merită, alături de conceptele logice și de obiect, o apreciere specifică. De aceea credem că expresiei de *categorie* trebuie să-i prescriem o intenție mai largă și în același timp mai însemnată, întrucât o luăm în atenție pentru orice fel de determinare mai generală a obiectului și pe care o înțelegem astfel în prima linie ca valabilă pentru toate obiectele²⁶.

Este necesară însă „o respingere expresă” a teoriilor idealiste sub luarea în considerare a tuturor argumentelor aplicabile aici: „Acestei teme trebuie să-i fie dedicate expunerile ce urmează. Prin aceasta ele iau ca punct de plecare idealismul transcendent care nu contestă existența unui dat, a unei materii, a unui lucru în sine”²⁷.

Pe acest fond, partea a doua a scrierii este consacrată „respingerii teoriei idealiste a categoriilor”: „Împotriva interpretării după care categoriile sunt forme de gândire a căror valabilitate face posibil pentru experiență un realism empiric, se impun în mare, pe cât văd eu, șapte obiecții, pe care vrem să le dezvoltăm pe rând”²⁸.

Aceste „obiecții” încep cu cea dintâi, care „contestă posibilitatea de a deduce din natura gândirii marea diversitate a determinărilor categoriale” și a cărei „forță” nu constă „în funcțiile de gândire enumerate” (sinteză, relaționare, judecare, abstracție, apreciere, fundamentare, construire etc.); căci „nicio activitate de gândire nu este cea indicată, din care să se poată deduce marea multitudine a categoriilor”, cu toate că „unele dintre ele” își datorează particularizarea activității gândirii²⁹.

Așadar, devine clar „că până acum nu s-a reușit să se deducă categoriile din gândire pur și simplu. Încercarea lui Kant de a le deduce din tabela judecăților a logicii formale trebuia să eșueze, deoarece aceasta exprimă cu totul alte funcții decât determinările categoriale”³⁰.

Din „natura gândirii” nu poate deveni inteligibilă „diversitatea formelor categoriale”, nici „aplicarea categoriilor”, căci „categoriile nu sunt prezente în genere în singularitate logică”, ci „se prezintă ca determinări de gândire a obiectelor de diferite feluri”³¹.

---

²⁶ *Ibidem*, p. 35. „În ceea ce privește faptul că „înlănțuirea conceptelor intelectuale nu poate fi adusă peste tot la claritate și completitudine, anume ca separarea conceptelor abstracte de relație de cele empirice și definiția conceptelor pure intelectuale să poată fi în mod necesar îmbunătățită, avem de a face aici cu o întoarcere la înțelegerea aristotelică a categoriilor, care este în stare să facă inteligibilă o funcție rodnică a acestora în cunoașterea științifică și fără fundamente idealiste” (*ibidem*).

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 36.

²⁹ *Ibidem*, pp. 36, 37. Urmează pe larg referiri la: Trendelenburg, care „a deosebit categoriile modale de cele reale”; Windelband, care „a pus laolaltă categoriile reflexive și cele constitutive”. Marea dificultate constă în faptul că „nu se prezintă niciodată ca determinări categoriale de sinteză în genere, relaționare pur și simplu”, ci totdeauna „forme particulare ale sintezei, relaționării etc.” (*ibidem*, p. 40).

³⁰ *Ibidem*, p. 44.

³¹ *Ibidem*, pp. 46, 52.

Cu referiri bogate la literatura de specialitate (în acest sens, oferă posibilitatea reținerii unor titluri de referință), Külpe formulează și următoarele „obiecții”: „legarea determinărilor apriorice și a celor aposteriorice”; „dependența sistemelor categoriale de domeniile de obiecte”; „poziția logică a conceptelor categoriale”, prilej de a afirma „că conceptele categoriale se reportă la determinările obiectelor unui domeniu exact la fel ca și conceptele speciale ale acestuia”, cu aceasta „poziția lor logică” nefiind contestată, ci „numai delimitată și mai exact determinată”³².

„Ultima obiecție” opusă idealismului privește poziția psihologiei față de categorii: în psihologie nu există orientări care să pledeze „în sensul idealismului” pentru o „reducere a categoriilor la funcțiuni de gândire”; de fapt, dacă se consideră categoriile „ca prestații specifice ale gândirii” rezultă „dificultăți psihologice”, căci în prestația unei funcții psihice trebuie să întrebăm de „materialul sau obiectele din care s-a realizat”³³.

6. În finalul acestor dezvoltări este schițată poziția autorului. Aceasta după ce mărturisește că „argumentele expuse mai sus nu exclud, firește, faptul că în știință se exercită o activitate creatoare a gândirii. Obiectele ideale, precum numerele, figurile geometrice, idealurile estetice sau etice dovedesc îndeajuns existența și eficacitatea unei astfel de operațiuni. Dar materia ca atare a tuturor acestor obiecte nu este nici aici creată de gândire, ci dobândită numai prin abstracțiune și combinație, prin lărgire și sporire gradată a elementelor date și a factorilor și prin concluzii scoase din acestea”³⁴.

Și aici intervine „o altă semnificație” a „revoluției copernicane” kantiene: „Cunoașterea nu este o producere după legi de la sine date, ci o pătrundere în natura proprie a obiectelor și o orientare de sine după ele. Și astfel și determinările categoriale nu sunt altceva decât stabilirea proprietăților și relațiilor cele mai generale care revin obiectelor. Gândirea servește cunoașterii ca atare nu în primul rând prin autonomia și productivitatea sa, ci prin capacitatea sa de a se regla în mod fidel și netulburat după esența obiectelor sale”³⁵.

Külpe indică apoi căile de cercetare a categoriilor: „În mod deosebit, categoriile pot fi cercetate într-o întreită privință: *logic*, *psihologic* și *teoretico-gnoseologic*, în măsura în care noi facem abstracție de semnificația lor în științele particulare și totodată nu luăm în considerare metafizica în sens de desăvârșire a lor. Interpretate *logic*, categoriile sunt concepte care joacă un mare rol în expunerea științifică și pot și trebuie să fie examinate după volum și conținut, după valabilitate și aplicare, după ordine și ansamblare... În mod *psihologic*, există categorii în măsura în care constituie un obiect al cercetării... *Teoretico-gnoseologic*, în fine,

³² *Ibidem*, pp. 60, 66, 70, 71.

³³ *Ibidem*, pp. 76, 79, 84.

³⁴ *Ibidem*, p. 87.

³⁵ *Ibidem*, p. 88.

categoriile apar ca determinări ale obiectului, care parvin obiectelor și atunci când nu sunt gândite sau făcute accesibile unei conștiințe”³⁶.

Încheierea proprie a lui Külpe este următoarea: „Numai cel care vede în obiecte ceva mai mult decât produse ale gândirii sau date haotice în care abia spiritul cunoscător introduce ordine și legitate, numai cel care apreciază categoriile nu ca simple concepte, ci înainte de toate ca determinări ale *obiectului* (*Gegenstandsbestimmtheiten*), acela va conferi teoriei cunoașterii o temă specială și cea mai importantă în sesizarea esenței acesteia”³⁷.

Totul vine conform concepției despre „*Realisierung*”: „*Experiență și cunoaștere* participă în «*Realisierung*», dar *obiectele reale* nu sunt nici realități gândite, nici gânduri reale. De aceea ele se sustrag și uneia și celeilalte sfere și constituie un al treilea imperiu, o lume prin sine. Și totuși, pentru cunoaștere lumea se constituie din experiență și gândire”³⁸.

Opțiunea pentru „realism” este clară: „Realismul instituie polul liniștitor în fuga fenomenelor, întrucât orientează cunoașterea către real și se orientează după acesta”; „realismul constituie centrul de aur între conștientism și idealismul obiectiv, și este astfel în stare să recunoască îndreptățirea relativă a ambelor puncte de vedere”³⁹.

Deosebirea între *concepte* și *obiecte* este hotărâtoare: „*Conceptele* sunt semnificații actualizate ale semnelor. *Obiecte* sunt «obiecte» (*Gegenstände*) care există independent de semne și semnificații. Ca de pildă, o senzație de culoare roșie, care există chiar și când cuvântul roșu și semnificația sa nu sunt luate în considerație”⁴⁰.

Mai exact: „*Conceptele există* numai prin gândirea prin care au fost constituite, în timp ce existența obiectelor nu este legată de gândire”; putem să vorbim despre „obiecte” (*Gegenständen*) care nu aparțin realității, căroră „le prescriem *existență* și dacă nu ne sunt date ca atare”⁴¹.

Un exercițiu similar se poate face prin centrarea în «a gândi»: „a nu gândi nimic, înseamnă: a nu gândi niciun obiect sau, deoarece obiect (*Gegenstand*) și gândire își aparțin reciproc în mod necesar: a nu gândi nimic, respectiv a nu avea niciun obiect”; căci „pentru problema realității nimic nu este mai important decât o deosebire între *concepte* și *obiecte*”⁴².

³⁶ *Ibidem*: Pentru idealism, determinarea categorică a obiectelor este „act de cunoaștere, în cel mai bun caz pentru soluționarea unei operații aritmetice, pentru aplicarea de reguli pe care spiritul cunoscător le poartă în el însuși. Teoria cunoașterii devine astfel o chestiune a logicii sau psihologiei” (*ibidem*, pp. 88–89).

³⁷ *Ibidem*, p. 89. Semnificația „teoretico-gnoseologică” a categoriilor iese în vîlă cel mai clar în faptul că „făcând abstracție de conceptele ei, trebuie să fie înțeleasă ca o contribuție deplin-valabilă la cunoașterea obiectelor așa cum sunt și cum erau în sine. Respingerea idealismului vizează depășirea fenomenului impus prin el. Gândirea obiectelor nu este o gândire exilată în preținse forme și prin aceasta împiedicată de la examinare nemijlocită în lumea reală, ci ea are capacitatea de cunoaștere conform faptelor, iar categoriile sunt o dovadă în acest sens” (*ibidem*).

³⁸ O. Külpe, *Die Realisierung*, I, p. 257.

³⁹ *Ibidem*, pp. 257, 253.

⁴⁰ Idem, *Die Realisierung*, 3. Band, p. 30.

⁴¹ *Ibidem*, p. 48, 1.

⁴² *Ibidem*, p. 108, 17.

7. Încheierea privește o apreciere și o delimitare (ca în orice neocriticism!) de Kant: „Kant a făcut din lucrul în sine un «concept-limită» al cunoașterii noastre și totodată al gândirii”; „interogarea de către Kant se referă la matematica pură și la știința naturii, la discipline a priori, și i-a reușit respingerea metafizicii aprioriste. Chestionările noastre se referă, dimpotrivă, la științele realului, la punerea și determinarea de realități, și peste tot ele trebuie să înceapă și să se socotească cu experiența, iar metafizica este recunoscută ca o disciplină a posteriori. Dacă Immanuel Kant își numea demersul său o *Critică a rațiunii pure*, atunci noi nu vom vorbi, ca Avenarius, de o *Critică a experienței pure*, ci de o *Critică a rațiunii empirice*. Și *Prolegomena* lui Kant... ar putea, în prezentarea noastră, să fie desemnată ca *Prolegomena la orice metafizică viitoare*, care se va putea prezenta ca știință a realului”⁴³.

Külpe își preciza (încă din „Vorwort” la vol. 3) tema astfel: „cu privire la procesul, obișnuit în toate științele realului, al unei *puneri* (*Setzung*) și *determinări* (*Bestimmung*) de realități”⁴⁴.

Realisierung este „procedeu care se aplică în toate aceste științe, pentru ca în experiență și în afară de ea să se recunoască un fiind (*Seiendes*) sau fost (*Gewesen*) efectiv”, iar „obiectul asupra căruia el se orientează este realul (*das Reale*) sau realitatea (*Realität*); căci „*Realisierung*” desemnează „un procedeu de cercetare care presupune realul de investigat... Numai gândurile în care îl expunem pe acesta și căutăm să-l înțelegem sunt create, constituite, și în acest sens vorbim de o «realizare» naturalist-științifică, psihologică, spiritual-științifică, metafizică, adică în funcție de domeniile în care se realizează cunoaștere de realități”⁴⁵.

Procedeu în cauză funcționează în două forme: punerea (*Setzung*), care „nu înseamnă crearea de realități, ci recunoașterea unui fiind (*Seiendes*), acceptarea de realități”, și *determinarea* (*Bestimmung*) acestora⁴⁶.

Pe această distincție se bazează concepția despre categorii, care în esență (cumva ca și la Aristotel) exprimă „determinările cele mai generale ale obiectului”. „Procedeu s-a dovedit de perspectivă, căci înțelegerea unor concepte de bază („deschise”, cum s-a spus) are la bază tocmai neîmplinirea unității punerii și a determinării: «lucrul în sine» kantian este „un caz tipic de «*Realisierung*» în sensul simplei puneri a unui real”⁴⁷.

⁴³ *Ibidem*, pp. 100, 361–362. În această reorientare ca „*Realisierung*” punctul de vedere metodologic îl constituie deosebirea dintre *interpretare* (*Interpretation*) și *concepere* (*Auffassung*): „Cele două se află împreună una cu alta. Interpretarea, explicarea (*Deutung*) semnelor convenționale constituie premisa pentru înțelegerea faptelor. Ambele sunt caracteristice pentru «*Realisierung*» prin semnificare (*Deutung*). O interpretare există numai acolo unde se află semne convenționale, iar o înțelegere a faptelor numai acolo unde ele trebuie să fie înțelese pe baza interpretării” (*ibidem*, p. 358).

⁴⁴ *Ibidem*, p. V.

⁴⁵ *Idem*, *Die Realisierung*, I, p. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 3–4.

⁴⁷ *Ibidem*. De aici și nevoia de a depista locurile-cheie în *Critica rațiunii pure* unde „lucrul în sine” este „pus” (și cum e pus), lasă să se ajungă la „determinare”, adică e pus ca problemă, dar nu și ca soluție (care practic l-ar desființa!).

8. În esență, teza categoriilor ca „*Gegenstandsbestimmtheiten*” rămâne o soluție „pe cale” oricum mai adecvată decât cea de „*Denkfunktionen*”, înscriindu-se pe calea unui „realism” – teza „posibilității unei determinări de obiecte reale”: „de aceasta ține faptul că gândirea științifică are capacitatea și dreptul de a sesiza obiecte care au o existență (*Dasein*) independentă de ea însăși. Enunțurile științific-reale – făcând abstracție de analize principiale – fac să se cunoască prin aceasta că ele se situează pe terenul unei astfel de presupuneri”⁴⁸.

Este de reținut că însuși Külpe scria: ... în filosofia de până acum științele empirice sunt împreună cu orientarea lor spre cunoașterea de obiecte și evenimente reale. Aici se deschide pentru filosofii contemporaneității un câmp larg și fructuos, întrucât năzuiește spre o *teorie a realizării* (*Realisierung*), adică a procedurii de care științele naturii, științele spiritului și metafizica se servesc pentru a determina esența și legalitatea obiectelor și fenomenelor fizice, psihice și psihofizice care se relevă în experiența noastră”⁴⁹.

Nici continuatorul lui Külpe nu uită această lecție: „Acest *realism* (pe care noi putem să-l indicăm ca unul «critic», pentru a-l deosebi de realismul «naiv») este prezent în aproape toată filosofia prekantiană; în filosofia contemporană se întâlnește nu numai în noua scolastică catolică, ci și la Ed. von Hartmann, Wundt und Paulsen, chiar la Joh. Volkelt... la Oswald Külpe, care l-a fundamentat amplu în opera sa principală *Die Realisierung*”...⁵⁰

„Realismul critic” vine astfel ca fundamentare a unei ample „*Kategorienlehre*”, temă atât de dezbătută la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea secol. O astfel de preocupare survine pe fondul revoluției în știința modernă (de la fizică și matematică până la științele sociale), care cunoaște un proces de adâncire a specializării, de diversificare nu doar tematică, ci și de instituire a unor noi domenii (îndeosebi cele de graniță între științe) legate de posibilitățile de a depăși clasică „*matematische Naturwissenschaft*”, urmărind afirmarea unui nou model al științei, care trebuia să exprime și sfera „științelor spiritului” și, mai departe, poate, a începuturilor informaticii și a presiunii unor noi limbaje (simbolice și de unire dintre natural și simbolic).

9. Care va fi acest nou model și ce destin se pregătea unei „*Kategorienlehre*” o vor arăta preocupările din secolul XX. Prin forța lucrurilor, se dovedește (și la

⁴⁸ O. Külpe, *Zur Kategorienlehre*, p. 1.

⁴⁹ O. Külpe, *Die Philosophie der Gegenwart in Deutschland*, 6. Auflage, Druck und Verlag Teubner in Leipzig und Berlin, 1914, p. 15. În „*Schlussbemerkungen*” se spune: „Un nou domeniu se conturează deja demult, dar sigur din marea care se retrage înapoi a viitorului... În pragul acestei filosofii a viitorului se află însă problema realității” (*ibidem*, p. 152).

⁵⁰ A. Messer, *Die Philosophie der Gegenwart in Deutschland*, 6. Aufl., Verlag von Quelle & Meyer in Leipzig, 1927, p. 90. Chiar și N. Hartmann – notează Messer – „se situează pe terenul realismului critic” (*ibidem*, p. 91). O scurtă caracterizare se află în: Al. Boboc, *Kant și neokantianismul* (Ed. Științifică, București), 1968, pp. 101–105 [la p. 104: deosebirea între *punere* (*Setzung*) și *determinare* (*Bestimmung*)].

O. Külpe) că alegerea punctului de vedere pentru o teorie a categoriilor nu poate să nu depindă de o orientare filosofică.

Mai mult, o resemnificare a temei categoriilor devine iminentă azi cu atât mai mult cu cât impactul limbajului (și a limbajelor de diferite tipuri) conduce la o redimensionare a discursului, din care nu poate lipsi nivelul teoretico-filosofic, prin care sensul (sau non-sensul) își află rostul în orizontul adevărului prin valabilitatea (sau non-valabilitatea) logică și gnoseologică, prezentă tocmai prin nivelul categorial... În fond, ce sunt „categoriile semantice” (tratate de Frege, Husserl, Carnap, Tarski ș.a.), pe baza cărora s-a propus „concepția semantică a adevărului” (Tarski)?⁵¹.

Problema rămâne deschisă. Aceasta însă în unitatea dintre tradiție și contemporaneitate: „Existând deja o teorie a categoriilor, cu noțiunile și conceptele subordonate, care a făcut compatibilă filosofia clasico-tradițională cu cea dialectico-speculativă, considerăm că, în principal, o teorie asemănătoare ar putea să le facă pe ambele, fără a le exclude, dar și fără a le considera ca atare, gata constituite în doctrine exclusiviste, să le facă, zicem, compatibile cu orientarea logico-simbolică, supusă și aceasta unei «curățenii generale»⁵².

În alți termeni, rămâne o sarcină a epocii noastre să pună de acord în permanență „sistemul” categorial (la care s-a ajuns) cu schimbările intervenite în cercetarea științifică și în gândirea filosofică. Starea actuală a punerii acestor probleme nu justifică un optimism (oricât de moderat!), dar nici un scepticism (fie și „metodologic”). Căci calea cercetării nu poate fi altfel decât deschisă. „*Carpent tua poma nepotes*” (Nepoții tăi vor culege roadele), spunea Vergiliu (*Bucolica*, IX, 50).

⁵¹ Al. Boboc, *Categorie și categorii. Însemnări despre posibilitatea unei «teorii generale a categoriilor»*, în: *Studii de teoria categoriilor*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 70. În esență, „orice cunoaștere și cuprinderea ei (în filosofie, știință, artă ș.a.) tinde să atingă nivelul categorial care, evident, diferă de la un domeniu la altul, ceea ce a și făcut necesară «analiza categorială» (a nivelelor ființei și cunoașterii)”, prin care orice „teorie specială” a categoriilor trebuie însă, în baza unității dintre particular și universal, să se situeze în referință la o „categorie generală”, la ceea ce în tradiția cercetării s-a numit „*allgemeine Kategorienlehre*” (*ibidem*, p. 71).

⁵² Al. Surdu, *Cuvânt introductiv, Studii de teoria categoriilor*, I, p. 8.